Dwandwa Compund - Itaretar Dwandwa

1. Both the constituents i.e. पूर्वपद and उत्तरपद are equally important (this compound is उभयपदप्रधान)
2. Both the constituents are on the same level or are connected with the same action
3. This type of compound is called as स्वपदविग्रहसमास i.e. same constituents of the compound are used in its dissolution
4. But there is an addition of 'च' after each constituent. This addition of 'च' is indeed quite important and is a characteristic of द्वन्द्व समास
5. During dissolution, the constituents are always put in Nominative case

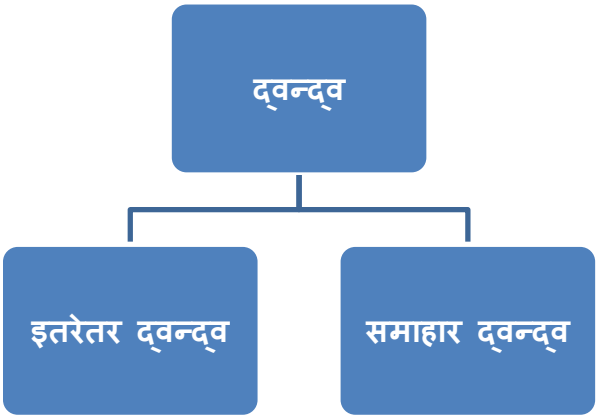

इतरेतर द्वन्द्व

a) **Sense** of every constituent is **different** i.e. **इतर - इतर - इतरेतर**
b) **Gender** of the compound **depends upon** the **last constituent** of the compound (**उत्तरपद**)
c) If the number of constituents is **two** and if they are in **singular**, then the compound is in **dual**
   सीतारामौ = सीता च रामः च |
d) If the number of constituents is **two** and if they are in **dual/plural** then compound is in **plural**

वृक्षलताः = वृक्षाः च लताः च |

e) If the number of constituents is **more than two** then the compound will be in **plural**

पत्रपुष्पफलानि = पत्रं च पुष्पं च फलं च | OR पत्राणि च पुष्पाणि च फलानि च |

Examples-

1. रामकृष्णौ = रामः च कृष्णः च |
2. सुखदुःखे = सुखं च दुःखं च |
3. वृक्षलते = वृक्षः च लता च |
4. धर्मार्थकाममोक्षाः = धर्मः च अर्थः च कामः च मोक्षः च |
5. रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाः = रामः च लक्ष्मणः च भरतः च शत्रुघ्नः च |

Dwandwa Compund - Samahaar Dwandwa

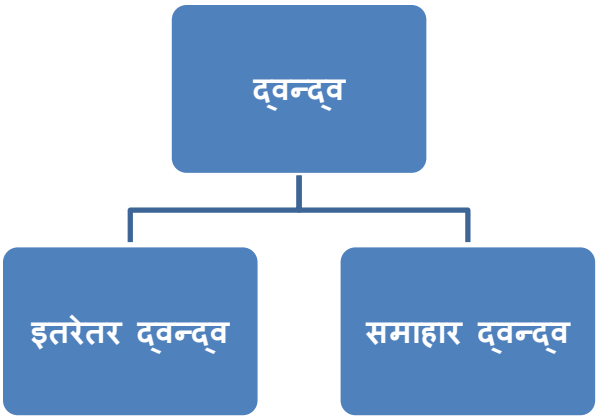

समाहार द्वन्द्व

a) समाहार द्वन्द्व समास - समाहार = सम् + आ + हृ = to bring together

b) So, the word **समाहार** means **group**

c) The constituents in this compound are not treated as separate units, but are considered as a **'whole single unit'**

d) Always **neuter in gender** and **singular in number**

e) **Dissolved like इतरेतर समास**

f) With the addition of **एतयोः / एतेषां समाहारः |**

g) This particular compound is prescribed for expressing -
   - Parts of body
   - Parts of army
   - Instruments and their players
   - Born enemies
   - Small insects

Exercises-

1) मुखनासिकम् = मुखं च नासिका च एतयोः समाहारः |
2) गजतुरगम् = गजः च तुरगः च एतयोः समाहारः |
3) अहिनकुलम् = अहिः च नकुलः च एतयोः समाहारः |
4) हस्तपादम् = हस्तौ च पादौ च एतेषां समाहारः |
5) भेरीपटहम् = भेरीः च पटः च एतयोः समाहारः |

Mixed examples of इतरेतर द्वन्द्व and समाहार द्वन्द्व

1) गङ्गायमुने = गङ्गा च यमुना च |
2) लोमनाखम् = लोमानि च नखानि च एतेषां समाहारः |
3) पशुपक्षिणः = पशवः च पक्षिणः च |
4) सर्पगरुडम् = सर्पः च गरुडः च एतयोः समाहारः |

अव्ययीभाव समास

a) The first constituent - पूर्वपद is always an indeclinable (अव्यय)
b) So, this entire compound becomes an indeclinable
c) Used as an 'adverb' in sentences
d) Always neuter in gender and singular in number
e) अस्वपदविग्रह समास - words other than in compound are used

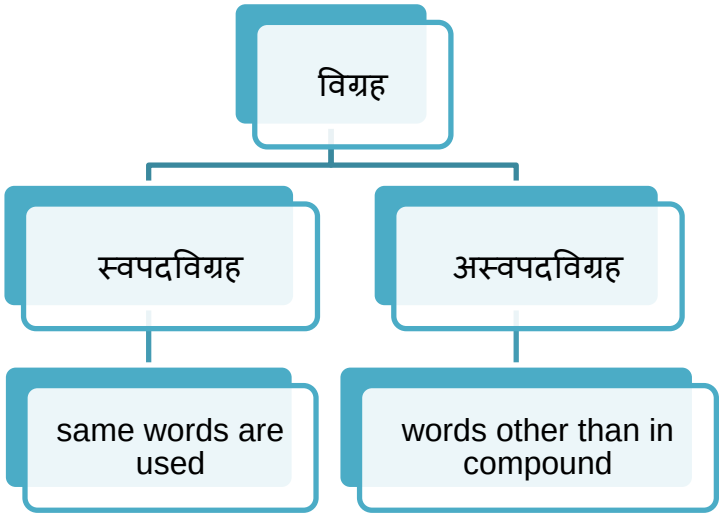

Indeclinables used in अव्ययीभाव समास

1) यथा - According to/as per - अनुसृत्य/अनतिक्रम्य

यथाशक्तिः = शक्तिम् अनुसृत्य/अनतिक्रम्य |
यथा समयम् = समयम् अनुसृत्य/अनतिक्रम्य |
तथेच्छम् = इच्छाम् अनुसृत्य/अनतिक्रम्य |

2) उप - near - समीपम्

उपक्रुष्णम् = कृष्णस्य समीपम् |
उपनगरम् = नगरस्य समीपम् |
उपशालम् = शालायाः समीपम् |

3) प्रति - every - उत्तरपद should be repeated in locative case

प्रतिदिनम् = दिने दिने |

प्रतिमासम् = मासे मासे |

प्रतिच्छात्रम् = छात्रे छात्रे |

4) अनु - following - अनुसृत्य

- योग्यता (Suitability) - योग्यम्

अनुक्रमम् = क्रमम् अनुसृत्य |

अनुपदम् = पदम् अनुसृत्य |

अनुरूपम् = रूपस्य योग्यम् |

5) सह - with - सहितम् (सह will not be used in compound)

सचित्रम् = चित्रेण सहितम् |

साधनम् = धनेन सहितम् |

सवेगम् = आवेगेन सहितम् |

6) निर् - absence - अभावः

निर्जलम् = जलस्य अभावः |

निर्मक्षिकम् = मक्षिकायाः अभावः |

7) यावत् - up to/till - यावत् and तावत्

यावच्छकयम् = यावत् शक्यं तावत् |

यावन्मम = यावत् मम तावत् |

8) आ - from - प्रभृति

- up to - पर्यन्त

आहिमालयम् = हिमालयात् प्रभृति |

= आ हिमालयात् |

आसमुद्रम् = समुद्रं पर्यन्तम् |

= आ समुद्रात् |

How to remember all these अव्ययीभाव compounds?

- Remember all the indeclinables used in अव्ययीभाव compounds
- Understand their meanings
- Try to remember all the words that replace these indeclinables in the dissolution
- Keep a standard example of one indeclinable each in the mind, so that other compounds of the same type can be dissolved

Tatpurush Compound - Intro

a) This compound is **उत्तरपदप्रधान**

b) **Second constituent is important** - meaning of second constituent is predominant one

c) Moreover, the second constituent is connected with the verb/action of the sentence

d) Gender and number of the तत्पुरुष compound is decided by the gender and number of the second constituent

राजपुरुषः = राज्ञः पुरुषः = servant of the king

राजपुरुषः अस्ति | the entire word राजपुरुषः is connected to the verb अस्ति

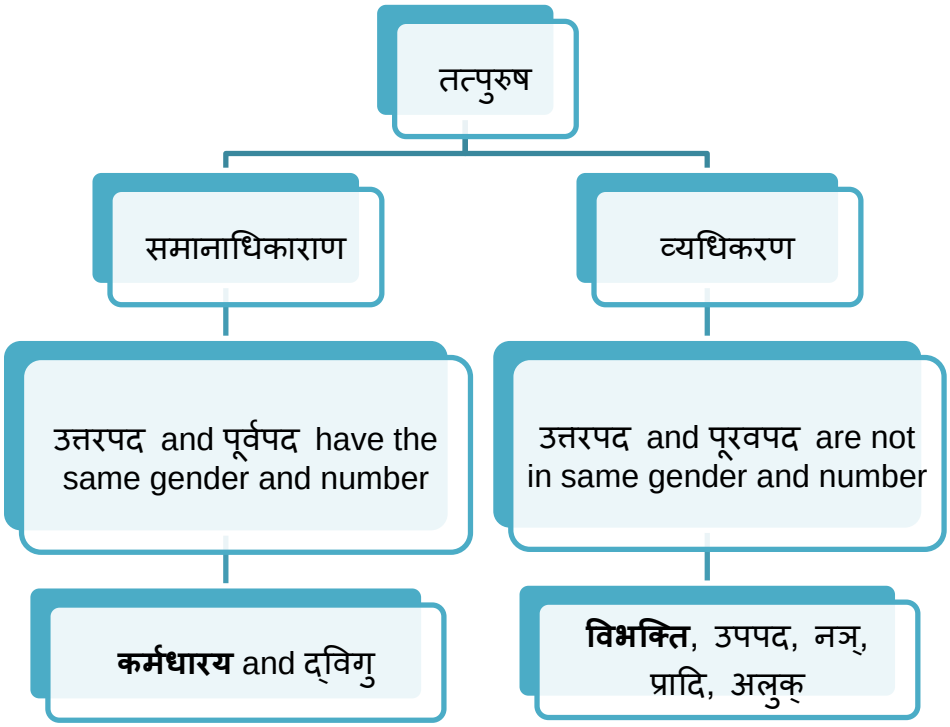

विभक्ति तत्पुरुष

1) द्वितिया (Accusative)	2) तृतीया (Instrumental)
3) चतुर्थी (Dative)	4) पञ्चमी (Ablative)
5) षष्ठी (Genitive)	6) सप्तमी (Locative)

- Dissolution- Put the first constituent of the compound in the particular case
- There is no सम्बोधन तत्पुरुष समास
- प्रथमा तत्पुरुष is popularly known as कर्मधारय

द्वितिया तत्पुरुष समास

If the second constituent (उत्तरपद) is one of these words then it is called as द्वितिया तत्पुरुष समास

श्रित	Resorted to
अतीत	Beyond
पतित	Fallen
गत	Gone
प्राप्त	Reached
आपन्न	Possessed of

In dissolution, the पूर्वपद is always in accusative

कृष्णाश्रितः = कृष्णं श्रितः ।	सुखापन्नः = सुखम् आपन्नः ।
कल्पनातीतः = कल्पनाम् अतीतः ।	यानप्राप्तः = यानं प्राप्तः ।
गृहगतः = गृहं गतः ।	जलपतिता - जलं पतिता ।

Tatpurush compound - Chaturthi Tatpurush

1. उत्तरपद is the material and पूर्वपद is the product. there is realtion between the उत्तरपद and पूर्वपद
   घटमृत्तिका, मूर्तिपाषाणः

2. Whenever there is material - product relation in a compound, it is चतुर्थी तत्पुरुष compound
   घटमृत्तिका = घटाय मृत्तिका ।
   मूर्तिपाषाणः = मूर्तये पाषाणः ।
   कुण्डलहिरण्यम् = कुण्डलाय हिरण्यम् ।

3. When the word 'अर्थ' is seen in उत्तरपद. The gender and number of 'अर्थ' is determined by the gender and number of the noun that it qualifies

सुखार्थः वार्तालापः | (masculine)
सुखार्था क्रीडा | (feminine)
सुखार्थम् उद्यानम् | (neuter)

सुख + अर्थ
dative proper form of इदम्

सुखार्थः = सुखाय अयम् | OR सुखाय इति |
सुखार्था = सुखाय इयम् |
सुखार्थम् = सुखाय इदम् |

4. Whenever words like बलि, हित, सुख, रक्षित, etc. come as second constituents; then in dissolution the पूर्वपद is in Dative
   भूतबलिः = भूताय / भूतेभ्यः बलिः |
   जनहितम् = जनेभ्यः हितम् |
   धेनुरक्षितम् = धेनवे रक्षितम् |

Tatpurush compound - Tritiya Tatpurush

तृतीया तत्पुरुष समास

1. If the पूर्वपद has the sense of agent (कर्ता) or of instrument (करण)

   AND

   उत्तरपद is verbal derivative (धातुसाधित) i.e. past passive participle (PPP), past active participle (PAP) etc.
   Then that compound is तृतीया तत्पुरुष समास
2. The पूर्वपद is always in Instrumental case, int the dissolution
   दैवरक्षितः = दैवेन रक्षितः |
   शर्करामिश्रितः = शर्करया मिश्रितः |
   खड्गहतः = खड्गेन हतः |

3. If the following words are seen in the उत्तरपद -

पूर्व	Before
सदृश	Similar to
सम	Similar to
तुल्य	Compared to
हीन	Of less importance
युक्त	Possessed of
युत	Possessed of

The dissolution of this compound will always have the पूर्वपद in the instrumental case and it will be called as तृतीया तत्पुरुष समास

Examples -

मासपूर्वः = मासेन पूर्वः |

विद्यायुक्तः = विद्यया युक्तः |

बुद्धिहीनः = बुद्ध्या हीनः |

गुरुसमः = गुरुणा समः |

पितृतुल्यः = पित्रा तुल्यः |